

Блінов О. А., Іванова Є. О. Розвиток і формування особистості в професійній діяльності / Матеріали другої Міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток особистості у рамках просторово-часової організації життєвого шляху», 24 квітня 2014 року. м. Одеса. Вісник Одеського Національного університету. Серія Психологія. – 2014. – Том 19. – Випуск 1 (31). – С. 36–42.

УДК 159.923.2:331.54(045)

Блінов О.А.

кандидат психологічних наук, доцент
доцент кафедри політології та соціальних
технологій Національного авіаційного
університету

Іванова Є. О.

студентка Національного авіаційного
університету

РОЗВИТОК І ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розкрито особливості розвитку і формування особистості в професійній діяльності. Показано, що існує взаємозв'язок між професійним та особистісним розвитком. Доведено, що особистісний та професійний розвиток залежать один від одного, а також те, що почуття професійного розвитку особистості розкривається в ході його аналізу: як форми професійної соціалізації та індивідуалізації; як частини життєвого шляху індивіда; як специфічної форми професійного розвитку та навчання та як специфічної форми прояву активності індивіда.

Ключові слова: особистісний розвиток, професійна діяльність, професійний розвиток, професійне становлення особистості, професіоналізм, професіогенез.

В статті раскрыты особенности развития и формирования личности в профессиональной деятельности. Показано, что существует взаимосвязь между профессиональным и личностным развитием. Доказано, что личностное и профессиональное развитие зависят друг от друга, а также то, что чувство профессионального развития личности раскрывается в ходе его анализа: как формы профессиональной социализации и индивидуализации; как части жизненного пути индивида; как специфической формы профессионального развития и обучения и как специфической формы проявления активности индивида.

Ключевые слова: личностное развитие, профессиональная деятельность, профессиональное развитие, профессиональное становление личности, профессионализм, профессиогенез.

The article discloses the development features and formation of personality in the field of professional activities. It is shown that there is a relationship between the professional and personal development.

Key words: personal development, professional activity, professional development, professional development of personality, professionalism, profессиogenesis.

Постановка проблеми. Характерною особливістю сучасного суспільства стає його людиноцентристська спрямованість, згідно з якою найважливішим показником прогресу є індивідуальний розвиток особистості: її здібностей, мислення, задоволення пізнавальних потреб, забезпечення прав та свобод. Для того щоб трудова діяльність була ефективною, виникає потреба у всебічному гармонійному розвитку всіх людей. Відтак майбутні фахівці повинні бути

налаштовані на постійне оновлення своїх знань, професійних умінь і навичок, збагачення досвіду пізнавальної та практичної діяльності, що підкріплюється відповідними ціннісними орієнтаціями [5].

Аналіз останніх досліджень. В умовах сьогодення зростає інтерес до проблем, пов'язаних з питаннями становлення, розвитку та вдосконалення рівня професіоналізму фахівців різних сфер суспільного життя. Від професіоналізму фахівців залежить результат роботи колективу і всієї організації в цілому. Отже, необхідним є усвідомлення, що людина є центральним елементом будь-якої діяльності і її особистісний і професійний розвиток обумовлюють один одного.

Як правило, дослідники розуміють професійний розвиток особистості як зріст, становлення, позитив, інтеграцію у професійній праці особистісних якостей і здібностей, професійних знань та умінь, проте головне – як активне якісне перетворення особистістю свого внутрішнього світу, що призводить до принципово нової його побудови і способу життєдіяльності – творчої самореалізації у професії. Основною психологічною передумовою і формою реалізації професійного розвитку особистості є її професійна соціалізація [6; 7].

Більшість авторів розглядають особистісний і професійний розвиток як взаємодоповнювальні та взаємозумовлювальні один одного процеси (В. А. Бодров, О. О. Деркач, Є. О. Климов, Н. В. Кузьміна) [10].

Професійний розвиток особистості є інтеграцією двох процесів: розвиток особистості в онтогенезі, тобто на всьому життєвому шляху, і професіоналізація особистості з періоду початку професійного самовизначення до завершення активної трудової діяльності.

Основна мета роботи – на основі теоретичного аналізу розкрити особливості розвитку і формування особистості в професійній діяльності. Показати, що існує взаємозв'язок між професійним та особистісним розвитком.

Виклад основного матеріалу. При розгляді проблеми розвитку людини у професійній діяльності важливо враховувати різні підходи щодо основних етапів розвитку особистості як суб'єкта трудової діяльності. Дослідники (В. Ф.

Моргун, Н. Ю. Ткачева) виділяють такі основні вікові етапи розвитку особистості: новонароджений (від народження до 1 місяця); немовля (від 1 місяця до 1 року); раннє дитинство (від 1 до 3 років); дошкільне дитинство (від 3 до 7 років); молодше шкільне дитинство (від 7 до 12 років); молодший підлітковий вік (12 — 15 років) і старший підлітковий вік (15 — 17 років); юність (17 — 23 роки); молодість (23 — 30 років); розквіт (30 — 40 — 42 роки); зрілість (40 — 50 — 52 роки); похилий вік (від 50 — 55 років до реального виходу на пенсію); старчий вік (від моменту пенсії до 90 років); довговічність (більше 90 років).

За О. М. Леонтьєвим "особистість народжується двічі": уперше — в дошкільному віці, коли вибудовується перша ієрархія мотивів і з'являється здібність від чогось відмовлятися, і вдруге — у підлітковому віці, коли молода людина по-новому усвідомлює свої мотиви і починає керувати власною поведінкою.

Відомою є періодизація розвитку людини як суб'єкта праці, яка запропонована Є. О. Климовим, де велика увага приділяється дитячому віку. Так, на стадії передгри (від народження до 3 років) відбувається освоєння функцій сприймання, руху, мовлення, простих правил поведінки і моральних оцінок, які стають основою подальшого розвитку і залучення людини до праці. Для стадії гри (від 3 до 7 — 8 років) характерним є оволодіння "основними смислами" людської діяльності, а також знайомство з конкретними професіями (ігри у шофера, лікаря, продавця і т. ін.); починає складатися індивідуальний стиль діяльності; формується готовність до навчання. На третій стадії (стадія оволодіння учбовою діяльністю) (від 6 до 12 років) відбувається інтенсивний розвиток функцій самоконтролю, самоаналізу, здібності планувати свою діяльність тощо. На стадії оптаці (від 11 — 12 до 14 — 18 років) відбувається підготовка до життя, праці, свідомого і відповідального планування і вибору трудового професійного шляху. Стадія професійної підготовки триває від 15 — 18 до 23 років. Для не суттєвим є освоєння основних цінностей і операціональних характеристик обраної професії. Для шостої стадії розвитку

професіонала (від 16 — 23 років до пенсії) характерним є подальше входження людини в систему міжлюдських відношень певної професійної спільноти і подальшим розвитком всіх елементів структури суб'єкта діяльності [4].

У періодизації В. А. Бодрова ширше представлені особливості формування суб'єкта праці у дорослому віці. Де поруч із стадіями передгри та гри, стадією оволодіння учбовою діяльністю, стадією оптації (від 13 — 14 до 16 — 18 років), стадією професійного навчання (від 15 — 18 до 23 років він виділяє: стадію професійної адаптації (від 19 — 21 до 21 — 27 років) стадію розвитку професіонала (від 21 — 26 до 45 — 50 років), стадію реалізації професіонала (від 45 — 50 до 60 — 63 років) та стадію спаду, завершення життя (у 61 — 66 років) [3].

У зарубіжних авторів склався певний підхід до вивчення процесу становлення особистості у професійній діяльності, який веде до професіоналізму. Його сутність у виділенні та вивченні «професійних типів особистості» (термін «професійний тип особистості» введений у науку Е. Шпрангером). Підхід цей ґрунтується на тому, що схожий вид діяльності людини призводить і до формування схожих рис особистості, що зумовлено подібністю професійних вимог до психологічних і психо-фізіологічних особливостей людини [10].

Розвиток особистості людини – складний процес, який триває протягом усього життя. На кожній віковій стадії особистісний і професійний розвиток відзначаються своєрідним змістом, певною динамікою і співвідношенням. Особистісний і професійний розвиток обумовлюють один одного.

Професійний розвиток є продуктом і результатом діяльності самої людини. Найважливішою властивістю цієї ідеї виступає можливість зрозуміти, як відбувається «створення», «конструювання» відсутніх функціональних станів, свого роду новоутворень, які, у принципі, неможливо редукувати до тих чи інших компонентів вихідної системи.

Досягнення вершин професіоналізму – довгий і важкий шлях. Цьому передують продумана організація не тільки виховного процесу дитини в

дошкільному та молодшому шкільному віці, проте цілеспрямоване введення у світ професії, глибоко відпрацьована професійна освіта.

Професіоналізм визначається як вищий щабель у розвитку людини як суб'єкта пізнання, праці, спілкування. При цьому критерієм рівня професіоналізму є ступінь відповідності знань, умінь і навичок фахівця сучасним досягненням науки і практики в цій області [8].

Професіоналізм як найважливіша акмеологічна категорія розглядається, у широкому контексті, у діяльнісному та особистісному проявах. Безсумнівно, у процесі становлення професіоналізму діяльності особистість розвивається. Йдеться про професіоналізм, що включає підструктури, що перебувають у діалектичній єдності, професіоналізму діяльності і професіоналізму особистості.

Проте існує як позитивний, так і негативний особистісний професіогенез. Особистісний позитивний професіогенез має місце коли наявна відповідність професії особистісним структурам працівника. Це відбувається у випадку досягнення особою успіхів, майстерності в професійній діяльності, що підсилює мотивацію особистісного розвитку і сприяє творчому розвитку і саморозвитку особи засобами трудової професійної діяльності.

Негативний професіогенез особистості існує там де: особа "згасає", деформується; особа не стала професіоналом (особистість без професійної майстерності); характерні поведінкові ускладнення, роздратованість, конфліктність; виникає професійна обмеженість; особистісна деформації з часом збільшується.

Серед деформуючих ефектів професіогенезу виділяють: особливу переоцінку своїх професійних підходів і цінностей; специфічну професійну солідарність; нечутливість до інших соціальних позицій. Результатом професійної деформації є виключна захопленість особистості професійною діяльністю – можливий особливий професійний фанатизм, коли особа перетворює професію в засіб нових життєвих досягнень, стає конфліктною і

жорсткою у відносинах з іншими, формує специфічну професійну етику, яка обслуговує її особисті прагнення.

В окремих випадках професійний розвиток може випереджати особистісний: людина стає професіоналом з несформованою ще особистістю. Це є можливим у тих видах професійної діяльності, в яких домінуюче значення мають вузькоспеціалізовані професійні знання, вміння і навички. Виділяють дві групи професій, відповідно до ролі саме особистості у здійсненні трудової діяльності: 1) професії, в яких домінують вузькоспеціалізовані знання, вміння і навички, а вплив особистісних якостей на результат праці мінімальний; людина досягає професійної (інструментальної) майстерності незалежно від зрілості особистості і може вважатися професіоналом; 2) професії типу "людина – людина", в яких особистісна зрілість є головною і неодмінно умовою успішного професійного становлення.

Результатом впливу професійної діяльності на особистість є своєрідність психологічного складу представників певних професійних груп. Уявлення професіоналів про реальний цілісний світ суттєво і не випадково розрізняються у залежності від типу професії, який виділяється за ознаками предметної системи, з якою має справу професіонал як суб'єкт діяльності. Парадокс полягає в тому, що діяльність є важливою умовою саме адекватного знання про світ; і в той же час виявляється, що працівники-професіонали по-різному уявляють і об'єкту і суб'єкту реальність.

Не дивлячись на взаємообумовленість, слід розрізняти особистісний і професійний розвиток. В професійному розвитку виявляються індивідуально-психологічні особливості, її активність, потреби самореалізації. Вибір і розвиток професійної діяльності – це реалізація у особистісне визначеної стратегії життєвого сценарію. Високий і масштабний процес професійного розвитку можливий лише за умови розвитку особистості (яка здатна розпізнати стан наявного свого розвитку, усвідомити необхідність перетворень свого внутрішнього світу, здатна на пошук нових можливостей самоздійснення в труді). Професійний розвиток охоплює перш за все такі особистісні структури,

які становлять психологічні основу засвоєння і оволодіння різними видами діяльності і є суттєвими для професійного успіху.

Професійний та особистісний розвиток можуть взаємно підпорядковувати і взаємно посилювати один одного. Особистість може використовувати професію для власних цілей, "підкорити" професію своїй особистості, щоб досягти певного способу життя, матеріального благополуччя. В такому випадку особистість утверджує себе над професією, виступає сама головною цінністю, шанує себе як цінність і не дорожить професією, а розглядає її як виконання алгоритмів певних трудових завдань, як відповідна виконання професійної ролі, яка не зачіпає особистість [9].

Подальший напрямок досліджень ми бачимо у напрямку розкриття особливостей професійного розвитку і формування особистості в професійній діяльності з врахуванням впливу темпоральності на психологію людини.

Висновки. Отже, найголовніше для гармонійного розвитку людини є взаємодія професійного і особистісного розвитку, коли досягнення професійних вершин є одночасно і вершиною розквіту особистості. Враховуючи, що в розвитку особистості є незалежні і динамічні лінії розвитку її інтелектуальної, мотиваційної, емоційної і поведінкової сфер, розгляд цих можливих ліній особистісного професіогенезу повинен бути уточнений відносно таких позицій: особистість над професією, особистість з професією, особистість без професії.

Сутність процесу професійного розвитку особистості розкривається в ході його аналізу: як форми професійної соціалізації та індивідуалізації; як частини життєвого шляху індивіда; як специфічної форми професійного розвитку та навчання; та як специфічної форми прояву активності індивіда. Професійний розвиток – це результат діяльності людини, що відбувається при взаємодії з особистісним розвитком людини.

Література

1. Блінов О. А. Психологія праці: Курс лекцій / О. А. Блінов. – К. : КиМУ, 2009. – 269 с.
2. Блінов О. А. Вплив сучасних та постсучасних HR-технологій на вдосконалення трудових відносин в умовах українського ринку праці: риси трансформацій // Удосконалення трудових відносин як основа стійкості та розвитку громадянського суспільства : монографія / В. Є. Шедяков, О. А. Блінов, П. Д. Морозов // заг. ред. П. Д. Морозова. – К. : Задруга, 2014. – 320 с. – Бібліогр.: с. 265–318.
3. Бодров В. А. Психология профессиональной деятельности: теоретические и прикладные проблемы / В. А. Бодров. – М. : Изд-во Ин-та психологии РАН, 2006. – 623 с.
4. Климов Е. А. Психология профессионала: Избр. псих. труды. / Е. А. Климов. М. : Изд-во Моск. психол. соц. ин-та; Текст. – Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2003. – 456 с.
5. Курлянд З. Н. Теорія і методика професійної освіти: Навч. посібник. – К. : Знання, 2012. – 390 с.
6. Корнеева Л. Н. Психологический аспект влияния профессиональной деятельности на личности / Л. Н. Корнева. – М. : Просвещение, 1991. – 218 с.
7. Маркова А. К. Мотивация специалиста к совершенствованию профессиональной деятельности / А. К. Маркова. – М., 1996. – 152 с.
8. Самоукина Н. В. Психология и педагогика профессиональной деятельности / Н. В. Самоукина. – М. : «Тандем», 1999. – 352 с.
9. Траверсе Т. М. Психологія праці: Навчально-методичний посібник / Т. М. Траверсе. – К. : КНУ ім. Т. Г. Шевченка, 2004. – 116 с.
10. Хоржевська І. М. Професійний розвиток особистості, шляхи розвитку професіонала: Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського – «Психологічні науки», 2013. – С. 304 – 307.

Literatura

1. Blinov O. A. Psychology of work: Lectures / O. A. Blinov. – K. : KIIA, 2009. – 269 p.
2. Blinov O. A. The influence of modern and postmodern HR-technologies to improve labor relations in the Ukrainian labor market: the features of transformation / / Improving labor relations as a basis for the stability and development of civil society: a monograph / V. E. Shedyakov, O. A. Blinov, P. D. Morozov // Society. eds. P. D. Morozov. – K. : Zadruga, 2014. – 320 p. Bibliog. : P. 265 – 318.
3. Bodrov V. A. Psychology of professional activity: theoretical and applied problems / V. A. Bodrov. – Moscow: Publishing House of the Institute of Psychology RAS, 2006. – 623 p.
4. Klimov E. A. Psychology of a professional: psych. works. / E. A. Klimov. Moscow: Publish. psychol. soc. Inst; text. – Voronezh Univ NGO " MODEK", 2003. – 456 p.
5. Kurlyand Z. N. Theory and technique of professional education: . – K. : Knowledge, 2012. – 390 p.
6. Korneev L. N. psychological aspect of occupational activity on a person / L. N. Kornev. – M. : Education, 1991. – 218 p.
7. Markova A. K. Motivation of a specialist to improve professional activities / A. K. Markova. – M. , 1996. – 152 p.
8. Samoukina N. V. Psychology and Pedagogics of professional activity / N. V. Samoukina. – M. : "Tandem", 1999. – 352 p.
9. Traverse T. M. Psychology of activity: / T. M. Traverse. – K. : KNU Taras Shevchenko, 2004. – 116 p.
10. Horzhevskaya I. M. professional personal development, ways of professional development" Psychology science" 2013. – P. 304 – 307.

Abstract

At present the interest grows in issues related to matters of formation, development and improvement of the professional level of specialists in various areas of public life. The outcome of the team and the entire organization in general depends on the professionalism.

Professional personal development is the integration of two processes: the development of personality in ontogeny, throughout the whole lifetime, and the professionalization of the individual from the period of early professional self-determination till the active work finish.

The development of the human person is a complex process that continues throughout life. At each age stage of personal and professional development there is a kind of content, marked by some dynamics and relations. Personal and professional development dependent on each other.

Reaching the top professional is a long way to go. This is preceded by thought-out organization of not only by the educational process of a child in the preschool and early school years, but also the deliberate introduction into the world of the profession, deeply fulfilled professional education. This should be coupled with personal general development, inclusion of activities that enables the algorithm to produce individual behavior towards professionalism. Vocational training can be considered as complete and efficient if it is complemented by ongoing commitment to professional growth.

Thus, the sense of professional development of the individual is revealed in the course of his analysis: as a form of professional socialization and individualization, as part of the life course of an individual, as a specific form of professional development and training, and as specific forms of activity of the individual. Professional development is the result of human activity that occurs in the interaction of personal development.